

NEKOLIKO GOSPODARSKIH POKUŠAJA U SJEVERNOJ DALMACIJI KRAJEM 19. STOLJEĆA

Šime Peričić

Gospodarske su prilike Dalmacije u drugoj polovici 19. stoljeća u zadnje doba dosta dobro osvijetljene radovima dra Igora Karamana, Dinka Foretića, Stijepa Obada i nekih drugih ekonomskih historika.¹ Time ipak nije sve rečeno. Naime, u to je dobi bilo još mnogo nepoznatih akcija i pokušaja na gospodarskom planu, koji su ostali nepoznati javnosti, ali svejedno značajni za poznavanje života pučanstva Dalmacije, u ovom slučaju njenog sjevernog dijela, u naznačenom razdoblju.

Stoga ovdje želimo prikazati nekoliko takvih gospodarskih pokušaja napravljenih tada u Zadru, njegovom kopnenom i otočkom području, a koji su imali za cilj podizanje proizvodnosti ovdašnjeg življa: to je pak išlo isključivo prema podizanju njegova životnog standarda koji nije bio na zavidnoj razini. Radi se naime o pokušaju uvođenja nekih tvorničko-manufakturnih pogona u gradu, obnove lončarije na Ižu, preradi mlijeka na Pagu i okolici Zadra, te uvođenju košararskog obrta u okolici Knina. Pri pronalaganju podataka poslužili smo se sačuvanim spisima iz Historijskog arhiva u Zadru i onodobnog tiska; u nedostatku arhivskih izvora upotpunili smo praznine podacima iz novina, kao drugorazrednog izvora.

I

1. Do potkraj prošlog stoljeća prerada Zadra uglavnom se svodila na proizvodnju raznih vrsta likera, po kojoj je ovaj grad stekao svjetski glas u sitnoobrtничkoj proizvodnji. Međutim, bilo je ovdje poduzetnih ljudi koji su držali da to nije dovoljno za ovaj grad. Smatrali su da se valja okrenuti novoj preradi, za koju postoje prirodni uvjeti, pa prema tome i stanovita budućnost. To je razlog što je gradska prerada doživjela stanoviti napredak.

¹ Spomenut ćemo samo: I. Karaman, Privredni razvitak Dalmacije pod austrijskom upravom, *Mogućnosti*, Split 1965, br. 6; D. Foretić, O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovini XIX stoljeća do prvog svjetskog rata, zbornik *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969; S. Obad, Gospodarske prilike u Šibeniku i okolici sredinom devetnaestog stoljeća, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, sv. II, Zagreb 1976.

Tako neki Ivan Florean od 1888. god. počinje izrađivati kotlove za destiliranje rakije i svojim proizvodima izaziva veliko zanimanje zadarske javnosti. Taj obrt je kasnije još više bio unaprijeđen, te je prerastao u manufakturnu proizvodnju,² što jasno pokazuje pogodnost ovog obrta i neophodnost njegovih proizvoda. Da nije bilo dovoljno potražnje, ovaj se obrt ne bi naglo razvio.

Nešto prije (1869. god.) osnovanu tvornicu stakla u ovo doba preuzimaju petorica zadarskih posjednika na čelu s Josipom Perlinijem: Tvornica raspolaže 1884. god. kapitalom od 30 000 fiorina, a novi vlasnici nastoje svim silama unaprijediti proizvodnju, kako kakvoćom tako i količinom. Tvornica za izradu stakla rabila je sirovinu s otoka Raba. Dnevno se proizvodila 1 500 boca raznih vrsta i različitih veličina, koje više nije trebalo nabavljati u Mlecima, s obzirom da je proizvodnja zadovoljavala potrebe ovdašnje proizvodnje likera. Spomenuti Perlini je 1879. god. na Voštarnici uspostavio novi mlin,³ kojega je tri godine kasnije od njega preuzeo poduzetni došljak iz Trsta, inženjer Eugenio Godnig. On se nešto kasnije udružio s Šimunom Salghetti Drioli i modernizirao dotadašnji mlinski pogon koji kao i industrijsko poduzeće za parnu meljavu 1886. god. počinje proizvoditi u novim uvjetima. Njegovu proizvodnost pokazuje činjenica da je osam mlinova za jedanaest sati rada moglo samljeti 50 kvintala žita. Mušterije, uglavnom seljaci iz okolice, bili su prezadovoljne kakvoćom brašna i cijenama usluga.⁴ Usluge mlina koristila je jedno vrijeme i tvornica stakla, a mljelo se i buhačev cvijet, pa se pretpostavlja da je u ovom pogonu bilo zaposeno podosta radnika raznih struka.

U posljednjem desetljeću prošlog stoljeća, u gradu je tvornica tjestenine, vlasništvo Petra Papparela. On je 1892. god. uspostavio i vlastiti pogon za mljevenje žita, kako ne bi kupovao tuđe brašno. U tu svrhu je nabavio moderne strojeve na pogon petrolejom, tvrtke »Dürkoppet i drugovi iz Bieffelda.⁵ Međutim, pogon je zapošljavao relativno mali broj radnika.

Godine 1886. su braća Stantucci u predjelu Arbanasa osnovali malu tvornicu šešira od slame. Kako u gradu nije bilo radnika vičnih tom poslu, doveđeno je petnaest radnika iz okolice Ankone. Prišlo se izradi šešira koji su bili jeftini, jer je taj proizvod uživao povlasticu pri izvozu iz pokrajine.⁶ Proizvodnja je trajala do prvog svjetskog rata, ali bez većeg značenja u gradu. Malo je ovdašnjih ljudi u njoj bilo zaposleno i nije predstavljala izvor zarade i egzistencije.

Zacijelo je Gilardijevu proizvodnju rukavica produžila radionica tvrtke A. Zorzija, koju je ovaj osnovao u gradu 1887. godine.⁷ Ova tvrtka nije bila dugog vijeka. Iste godine Jakov Katalinić iz Trogira osniva brodogradilište, u uvali Vrulje. Tu se otada popravljaju i prave samo manji brodovi. Alat i pribor bio je ručni i primitivan, a tek su početkom ovog stoljeća nabavljeni

² *Gospodarski list dalmatinski*, Zadar 1888, br. 24; Historijski arhiv u Zadru (= HAZd), Spisi Općine Zadar, Registar tvrtki, sv. I, br. 167.

³ A. Benvenuti, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, Milano 1954, str. 448.

⁴ *Il Dalmata*, Zadar 1886, br. 58; *Gospodarski list dalmatinski*, 1886, br. 15; HAZd, Spisi Registrature Namjesništva, 1886, II A, br. 1365.

⁵ *Il Dalmata*, 1892, br. 97

⁶ *Il Dalmata*, 1886, br. 23; 1889, br. 29; *Gospodarski list dalmatinski*, 1886, br. 7

⁷ *Il Dalmata*, 1887, br. 70

neki potrebni strojevi i oprema za izvlačenje brodova.⁸ Međutim i tada je ovaj pogon zapošljavao relativno mali broj radnika.

Svi ovi gospodarski pothvati su dali stanoviti polet zadarskoj proizvodnji, ali nisu bitnije utjecali na život grada.

II

Nije tim samo Zadar tada doživljavao proizvodni polet, nego se to osjetilo i u njegovoj bližoj i daljoj okolini, pa ćemo ovdje zabilježiti nekoliko takvih slučajeva.

Budući da domaća proizvodnja nije davala zadovoljavajuću kakvoću, pa ni množinu zemljanog posuđa, Dalmacija je to oduvijek nabavljala od stranaca, uglavnom Talijana. Za tu kupovinu je trošila ionako slabe rezerve novca. Takvo stanje ovog obrta u Dalmaciji je ostalo sve do potkraj prošlog stoljeća. Zaostalost ovog obrta u pokrajini je bila očita i zabrinjavajuća. To je bilo jasno i Zemaljskom odboru koji je 1881. god. od bečke vlade zatražio da austro-ugarski konzulati u Italiji sakupe stanovite podatke o izradi običnog zemljanog posuđa i napose o pokostu (vernižanju). Isto tako je tražio dovođenje jednog vještog stručnjaka iz Italije koji bi na tri mjesta u pokrajini poučavao domaće lončare tom poslu.⁹

Nekad je lončarstvo bilo prilično razvijeno na otoku Ižu, kraj Zadra. U prvoj polovini 19. st. tim se poslom, barem povremeno, znalo baviti i 50 osoba. Oko 1875. god. tamo se pravilo zemljano posuđe običnog, primitivnog oblika i izrade. Štoviše, neki tvrde da je postojala i djelovala nekakva radionica toga posuđa.¹⁰ Međutim, to nije bilo tako. Naprotiv, ondje je ova proizvodnja spala doista na niske grane; početkom devetog desetljeća prošlog stoljeća nalazimo samo jednog proizvođača zemljanog posuđa, Donata Cvitanovića.¹¹ Stoga su vlasti 1882. god. pokušale iz Barija dovesti stručnjaka koji bi poučavao, one koji bi to htjeli, suvremenom pravljenju zemljanog posuđa.¹² No, takav stručnjak se nije našao, pa se slijedećih godina radilo na tome da se on dovede iz Gorice, gdje je bila na ekspertizu poslata glina iz Iža.¹³ Pri tome se najviše angažirao profesor Emanuel Nikolić, inače zaljubljenik u Dalmaciju, svoju užu domovinu. On se najviše zalagao u davanju novog poleta raznim radnjama u pokrajini, ne obazirući se na troškove i napore. Jedna od njegovih zamisli je bila obnova, oživljavanje keramičke proizvodnje, jer je bio uvjeren da postoji dovoljna količina sirovine izvanredne kakvoće. Sam je obavljao razne pokuse, pronalazeći mnoge inovacije u poslu. Sve je to obavljao na terenu. Dakako, to je rezultiralo dobrim uspjehom; s vremenom je napravio bogatu zbirku domaćeg zemljanog posuđa, pečenog i siro-

⁸ J. Vertošek, Brodogradnja Zadra, *Bilten JTP Zadar*, 1974, br. 3 i 4

⁹ Brzopisna izvješća XIX zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga, Zadar 1884, str. 23, 31

¹⁰ L. Stockammer, Relazione sulle condizioni economiche della Dalmazia, Zadar 1878, str. 38; Relazione della Presidenza della Camera di commercio e d'Industria di Zara, Zadar 1884, 12

¹¹ HAZd, Spisi Registrature, 1885, II/1 E, br. 1910.

¹² HAZd, Spisi Registrature, 1882, II/1 E, br. 8187

¹³ Brzopisna izvješća XX zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga, Zadar 1884, 47

vog, koje je početkom 1885. izložio u prostorijama Dalmatinskog sabora.¹⁴ Štoviše, sam je izumio točilo, strug, koji je onda bio napravljen pod njegovim nadzorom. Stečeno znanje je prenosio na izravne proizvođače. Najviše je odlazio na otok Iž i tamo radio na promicanju »adamske« izrade lonaca. Zahvaljujući njemu, tamošnja je priprosta proizvodnja lonaca dostigla osjetan napredak u oblikovanju gline i smjesa.¹⁵ Takvi rezultati su ponukali vlasti da ga 1885. god. pošalju u sinjsku okolicu, da tamošnje lončare podučava izradi zemljanog posuđa bolje kakvoće, uporabom sirovinskih mogućnosti i suvremenijom tehnologijom.¹⁶ Nakon toga je poslan na službu u Dubrovnik i više nije radio na ovim poslovima.

Žitelji nekih sela u okolici Knina, napose oni Žagrovića i Golubića,¹⁷ odavna su se bavili pletenjem košara od vrbovine koja je obilato rasla u njihovim selima. Njihova je izrada bila vrlo primitivna i namijenjena u prvom redu vlastitim potrebama. U devetom desetljeću prošlog stoljeća neki su poduzetni ljudi sjeverne Dalmacije shvatili da bi taj obrt kućne radinosti trebalo unaprijediti, jer bi mogao donijeti stanovitu korist nerazvijenoj i siromašnoj Dalmaciji, tim više što je sirovine bilo u velikim količinama. Stoga je Zemaljski odbor 1884. god. poslao, o svome trošku, Jovu Zelenbabu iz Golubića na naukovanje u Beč, pri tamošnjem Tehnološkom muzeju. On je tamo proveo nekoliko mjeseci i osposobio se za obavljanje i prenošenje stečenog znanja po suvremenoj tehnologiji.

Već 1886. god. u Golubiću je, uz novčanu potporu Zemaljskog odbora, Zelenbaba počeo podučavati pletenju svoje neke suseljane.¹⁸ Slijedeće je godine tamo održan tečaj (škola) pletenja vrbovine, kako bi se taj kućni obrt obnovio i usavršio, budući da je smatran kao »novo vrelo privrede i pripomoći za poboljšanje narodnog materijalnoga i moralnoga stanja«. Tečaj je počeo s radom 12. kolovoza 1887. godine; poduku su polazila 12-torica dječaka između 12 i 16 godina svakog dana osim nedjelje i blagdana. Polaznici su pod nadzorom svog podučavatelja ispleli 90 košara, koje su u svibnju slijedeće godine bile izložene u dvorištu Namjesništva u Zadru.¹⁹ Takav tečaj je održan i u ožujku slijedeće godine, kao praktičan prilog akciji za obnovu kućnog obrta u Dalmaciji, tamo gdje za to postoje istinski uvjeti.²⁰ K tome, Zelenbaba je krajem te godine održao tečaj pletarstva i u Sinju, ali tamo za taj obrt nije iskazano očekivano zanimanje, tako da tečaj nije donio pozitivne rezultate. Ipak je, i pored ovog neuspjeha, Dalmatinska vlada naložila Zelenbabi da po selima sinjske i kninske krajine podučava pletarstvu vrbovine one koji za to pokažu zanimanje.²¹

¹⁴ Gospodarski list dalmatinski, 1885, br. 19

¹⁵ Isto, 1886, br. 5; Il Dalmata, 1886, br. 19

¹⁶ Gospodarski list dalmatinski, 1885, br. 20

¹⁷ HAZd, Spisi Registrature, 1885, II/1 E, br. 13250 Brzopisna izvješća XXI zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga, Zadar 1886, str. 4. — Spomenut ćemo da je 1841. u Žagroviću bilo šest, a Golubiću dva košarara (HAZd, Prezidijalni spisi Namjesništva, 1842, I/3, sveščić 1).

¹⁸ Brzopisna izvješća XXIII zasjedanja Pok. sabora dalmatinskoga, Zadar 1888, str. V

¹⁹ *Smotra dalmatinska*, Zadar, 1888, br. 40—41; Brzopisna izvješća XXIV zasjedanja PSD, Zadar 1888, str. III; *Gospodarski list dalmatinski*, 1887, br. 15; 1888, br. 11

²⁰ *Smotra dalmatinska*, 1888, br. 10—11

²¹ *Gospodarski list dalmatinski*, 1889, br. 9

Slične tečajeve održavao je slijedećih godina širom čitave Dalmacije, kao npr. u Metkoviću, Biogradu i Pagu. Štoviše, 1893. god. uspostavljen je rasadnik vrbe u blizini Knina, a potom se ona uzgajala u okolici Benkovca, Vrane, Vrlike, na Pagu, Rabu i drugdje. Bilo je 1899. god. čak predloženo osnivanje jedne male radionice za pletenje košara u Golubiću, koja bi djelovala pod nadzorom spomenutog Zelenbabe, izučena i vješta čovjeka.²² Zacijelo, upravo je to bila ona »Prva dalmatinska košarska zadruga« o kojoj se početkom ovog stoljeća u novinama govorilo. Tako se dotle primitivan obrt, inicijativom i pomoću Dalmatinskog namjesništva u Zadru i Uprave znanstvenog i pokušajnog zavoda za pletenje košara u Beču počeo obavljati znatno stručnije, gotovo manufakturo, jer je priličan broj mladih prihvaćao to umijeće. To je onda postao koristan i unosan obrt, čiji su se proizvodi »lijepi, ukusni, trajni i dosta jeftini« prodavali širom čitave Monarhije. U nekim gradovima su postojale čak specijalizirane prodavaonice. Pred prvi svjetski rat, samo se u Golubiću tim poslom bavilo preko trideset mladih osoba,²³ pa se može pretpostaviti da je on obavljan i drugdje u pokrajini.

Spomenut ćemo i to da je neki Alfred Dundović iz Knina 1885. god. od Zemaljskog odbora tražio potporu u svrhu osnivanja praktične poduke pletenja košara i slamnatih predmeta. To je obrazlagao postojanjem dovoljnih količina sirovine uz Krku, u blizini toga naselja. Taj odbor je na to pristao samo načelno, uz uvjet da se tamo pronađu potrebne prostorije.²⁴ Jamačno, ti uvjeti nisu bili odmah udovoljeni, tako da zamisao nije ostvarena, a o njoj nemamo kasnijih vijesti.

Proizvodnja sira u Dalmaciji postoji, reklo bi se, oduvijek. Najbolji se sir proizvodio na nekim otocima, napose na Pagu. Međutim, sirarski obrt nije bio dovoljno razvijen, s obzirom na prirodne uvjete, pa je kvaliteta proizvoda bila različita. Svejedno, paški, rapski, silpski, brački i drugi sirevi bili su dosta traženi na austro-ugarskom tržištu. To je potrajalo sve do potkraj prošlog stoljeća. Bilo je nužno postići bolju mužnju, postupak sirenja i čuvanja proizvedenog sira, što su zapazile ovdašnje vlasti i upozoravale na mogući probitak ako se pokrajinsko sirarstvo ustroji modernije.

Na tome se najprije počelo raditi na Pagu, koji je nudio najbolje mogućnosti prerade mlijeka u pokrajini. Još krajem 1879. god. počelo se raspravljati o potrebi osnivanja »tvornice sira« u Pagu, koja je trebala proizvoditi po svim pravilima racionalnog sirarstva, te su u tu svrhu obavljani ondje neki eksperimenti.²⁵ Te predradnje svakako su bile uspješne, premda su obavljane prilično dugo, te bečka vlada 1883. god. daje pripomoć od 1300 fiorina za gradnju sirare u gradu. Novčani prilog toj akciji je dao i sam car.²⁶ Međutim, ta zamisao nije bila ostvarena, iz nama nepoznatih razloga. Ipak, otok Pag je postao najveći proizvođač sira u pokrajini; tako se znade da je desetak godina kasnije ovdje napasano 40000 ovaca, koje su davale toliko mlijeka da su tamošnji sirari mogli opskrbljivati gotovo čitavu Dalmaciju i neke dijelove Istre.²⁷ Tako je bilo i kasnije.

²² *Poljodjelski viestnik*, Zadar, 1899, br. 4

²³ *Smotra dalmatinska*, 1914, br. 57

²⁴ Brzopisna izvješća XXI zasjedanja... str. 4

²⁵ *Objavitelj dalmatinski*, Zadar, 1879, br. 93

²⁶ *Gospodarski poučnik*, Zadar, 1883, br. 13

²⁷ *Poljodjelski viestnik*, 1893, br. 4

Na početku osmog desetljeća prošlog stoljeća, u Bukovici i Podgorju, ovčje i kozje mlijeko često se bacalo, jer ga tamošnji žitelji nisu mogli preraditi. Grad je bio daleko da bi se viškovi donijeli na tržište. Dakako da je to bila velika šteta.²⁸ Zato je šibenski trgovac Josip Bilić razmišljao o podizanju male tvornice za izradu sira i maslaca, negdje na prostoru između Obrovca i Knina.²⁹ Koliko nam je poznato, ni ta zamisao nije bila ostvarena.

Podgorje je krajem prošlog stoljeća imalo relativno mnogo ovaca i koza, pa se nametala istinska potreba racionalnog iskorištavanja dobivenog mlijeka u sezoni mužnje. Zbog toga je već 1891. god. bilo riječi o osnivanju jedne zadruga za sirenje u Jesenicama na padini Velebita, kao najpogodnijoj lokaciji za takav pogon.³⁰ Pri tome se mislilo na uspostavu »tvornice sira« kako se tada naglašavalo.³¹ Ta se zamisao počela ostvarivati 1894. god. kada je ministarstvo udijelilo pomoć od 1900 fiorina. Dalmatinsko namjesništvo daje i svoj prilog, te se ubrzo ondje osnivaju mljekara i sirara.³² Netom je bila uspostavljena, sirara počinje uspješno djelovati i poslovati. Pri njenom je osnivanju 29 težaka predavalo svoje mlijeko: prvog dana samo 102, a drugog već 400 litara mlijeka. To je omogućavalo sirenje dvaput dnevno. Poslove sirare je najprije vodio jedan stručni sirar-praktičar, doveden iz Kranjske, koji je također poučavao ovdašnje ljude racionalnom sirenju. Pogon je bio smješten u posebnoj zgradi i raspolagao je s neophodnim spravama za racionalnu preradu mlijeka. Godine 1897. jedan je mladić bio poslan u Tirol na sirarski tečaj. Nakon završenog tečaja zaposlio se u toj sirari.³³

Nije, začudo, točno što kazuje Stanko Ožanić, da je sirara prestala raditi 1900. godine. Naime, ona je tada prešla pod izravnu upravu vlade u Zadru, ali je i dalje djelovala, odnosno proizvodila sir. U međuvremenu je dosta toga učinjeno na podizanju proizvodnosti ovog malog pogona. Da radionica ne prekida rad onda kada je stoka na ljetnim pašnjacima u planini, uprava je uredila da cestarska postaja u Kraljici blizu Malog Halana bude na raspolaganju sirari, jer su se upravo tada muzle najveće količine mlijeka.³⁴ Dalmatinska vlada je u lipnju 1897. god. nabavila odgovarajuće sprave za potrebe sirare, te je otada raspolagala s dva kotla, jednim od 200, a drugim od 400 litara.³⁵ Sirara je tada, od 120 svojih članova, dobivala dnevno po 5 litara mlijeka. Do kraja je lipnja bilo napravljeno i osušeno oko 2000 kg sira, u komadima od 20—25 kg. Najviše je zasluga za takav, uspješan rad sirare pripadao župniku Jozi Nekiću i njegovom bratu, koji je bio učitelj u istom mjestu.

Bečka je vlada 1897. dala pripomoć od 2000, a 1900. god. od 4000 fiorina za razvoj mljekarstva u pokrajini, što je najvećim dijelom bilo doznačeno jeseničkoj sirari.³⁶ Za njeno je daljnje uređenje 1903. god. vlada izravno dala 1200 kruna.³⁷ Iz novina doznajemo da je 1901. god. 26 družinara donijelo

²⁸ *Gospodarski list dalmatinski*, 1872, br. 3

²⁹ L. Stockhammer, n. dj. 87

³⁰ *Smotra dalmatinska*, 1891, br. 98

³¹ *Poljodjelski viestnik*, 1893, br. 6; *Pučki list*, Split, 1894, br. 18

³² *Pučki list*, 1894, br. 18; *Poljodjelski viestnik*, 1895, br. 8; S. Ožanić, *Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti*, Split 1955, str. 273

³³ *Poljodjelski viestnik*, 1897, br. 9

³⁴ Isto, br. 11

³⁵ Isto, br. 12 i 13

³⁶ Isto, br. 15; 1900, br. 18

³⁷ Isto, 1903, br. 12

sirari 4917 litara mlijeka (13. V. — 28. VI.), od čega je dobiveno preko 400 kg sušenog sira. Nadalje, u planini se sirilo tijekom ljeta, najviše u srpnju, dok je stoka davala najviše mlijeka. Gotovo sav taj sir je bio napravljen od ovčjeg mlijeka; samo je djelomično bio pomiješan s kozjim. Taj sir je ubrzo stekao dobar glas. Kako se prodavao po vrlo povoljnoj cijeni, nije bilo moguće udovoljiti tolikoj potražnji. Sirara je djelovala kao samostalan pogon, a slijedećih je godina također bila dobro opskrbljivana mlijekom, tako da je proizvodnja tekla normalno.³⁸ Nemamo poznijih podataka, ali se znade da je pred sam prvi svjetski rat u Jesenicama postojala neka Industrijska zajednica, koja je imala mlin na pogon benzinom.³⁹ Zacijelo se tu radilo o sirari, ali u to nismo sasvim sigurni.

U Jesenicama je od 15. do 23. lipnja 1897. god. uz pomoć pokrajinske vlade, održan praktični tečaj sirarstva, kojim je rukovodio sirar ove radionice, Nikola Prežel. Tečaju su prisustvovali učitelj iz Bajagića, dvojica mladića iz Sali, neki Crnković iz Novalje i Komadina iz Paga. Voditelj je prisutnima izložio teoriju i racionalnu praksu sirarstva.⁴⁰ To je bio samo jedan u nizu sličnih tečajeva koji su potom održani u pokrajini, što pokazuje veliko zanimanje za ovu djelatnost.

Nekako su istodobno s početkom rada sirare u Jesenicama, trapisti iz Banja Luke došli u Zemunik kraj Zadra (1893). Oni su odmah počeli raditi na unapređenju zemlje, koju su stekli u neposrednoj blizini toga naselja, ali i s nekim posebnim gospodarskim akcijama. Za manje od dvije godine radišni su trapisti izdubili na svom posjedu nekoliko bunara, prokrčili puteve, obradili mnogo zapuštenog zemljišta služeći se strojevima za koje tamošnji seljaci dotle nisu ni znali. Budući da su imali stoku, oni su odmah počeli praviti, po njima poznati, sir i maslac. Već potkraj 1894. god., trapisti svoje mlijeko, sir i maslac i nude na zadarskoj tržnici. Za sve to je bila potrebna radna snaga, koje oni nisu imali dovoljno, pa stoga zapošljavaju oko stotinu ljudi iz Zemunika i okolice.⁴¹ Slijedeće godine je ministarstvo poljodjelstva odobrilo 500 fiorina potpore ovom samostanu, za nabavu krava i uređenje postaje oberintalske pasmine goveda uz samostanski posjed.⁴² Krajem te godine je car poklonio trapistima čak 8000 fiorina u istu svrhu.⁴³ Dakako, ta je postaja bila uskoro podignuta i uspostavljena, ali, na žalost, nije kasnije donosila željene rezultate. No, ovi su samostanci i dalje pravili svoj sir i pođučavali okolno stanovništvo tome poslu.

III

Ovo su samo neki primjeri unapređenja prerade na području sjeverne Dalmacije krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Poslovi su se odvijali jednim dijelom u samom Zadru, a većim, u njegovoj bližoj i daljoj okolici. Bili su to manji pogoni, koji su trebali proizvoditi kurentnu robu i tako odoljevati stranoj konkurenciji. U okolici grada nastojalo se unaprijediti

³⁸ Isto, 1902, br. 10; 1903, br. 10

³⁹ HAZd, Spisi Kotarskog poglavarstva, Razni spisi, svež. 16/1, poz. 1913

⁴⁰ *Poljodjelski viestnik*, 1897, br. 13

⁴¹ *Pučki list*, 1894, br. 18

⁴² Isto, 1896, br. 1; S. Ožanić, n. dj. 263

⁴³ *Pučki list*, 1895, br. 24

zapuštenu proizvodnju keramike (Iž, Nin), osuvremeniti izradu košara u kninskoj okolici, te racionalizirati proizvodnju sira na Pagu i u Podgorju.

Te su akcije uspjele djelomično, jer je ulagan samo mali državni novac, dok je privatni gotovo sasvim izostao.

Prihvaćeno za tisak 26. lipnja 1985

Riassunto

ALCUNI TENTATIVI DI SVILUPPO ECONOMICO NELLA DALMAZIA SETTENTRIONALE ALLA FINE DEL XIX SECOLO.

Šime Peričić

In questa relazione l'autore intende presentare alcuni tentativi di sviluppo economico effettuati alla fine del secolo scorso a Zara e nel suo retroterra nonché sulle isole; tentativi diretti ad apportare alle popolazioni autoctone uno standar di vita maggiore. Si tratta di iniziative atte ad inserire nella città di Zara alcune aziende produttrici prodotti di manifattura: ad Iž per es., rinnovare e propagare lo sviluppo dell'artigianato vasellario; a Pago e nei dintorni di Zara, facilitare la produzione e l'ulteriore lavorazione del latte e dei prodotti derivati, e a Knin e dintorni, organizzare i costruttori di ceste e oggetti in vimini.

Erano questi, infatti, impianti minori che avevano il compito di produrre articoli specifici che avrebbero potuto resistere alla concorrenza straniera. Il tentativo però non ebbe grande successo per il non sufficiente sostegno economico sia da parte dello stato che del settore privato.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb